

УДК 37.03

DOI <https://doi.org/10.32689/maup.psych.2022.3.6>**Олена СТАРИНСЬКА**

кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри прикладної психології та логопедії, Бердянський державний педагогічний університет, вул. Шмідта, 4, м. Бердянськ, Запорізька область, Україна, 71100

ORCID: 0000-0003-4601-4152

Olena STARZYNSKA

PhD in Psychology, Associate Professor, Associate Professor at the Applied Psychology and Speech Therapy Department, Berdiansk State Pedagogical University, 4, Schmidt Str., Berdiansk, Zaporizhzhia region, Ukraine, 71100

ORCID: 0000-0003-4601-4152

ПРОБЛЕМА ПСИХОЛОГІЧНОЇ СУТНОСТІ ПОНЯТЬ «СОЦІАЛЬНИЙ ІНТЕЛЕКТ» ТА «ЕМОЦІЙНИЙ ІНТЕЛЕКТ»: НАУКОВИЙ ДИСКУРС

THE PROBLEM OF THE PSYCHOLOGICAL ESSENCE OF THE CONCEPTS OF “SOCIAL INTELLIGENCE” AND “EMOTIONAL INTELLIGENCE”: SCIENTIFIC DISCOURSE

Мета статті: здійснити теоретичний аналіз основних наукових положень про психологічний смисл понять «соціальний інтелект» й «емоційний інтелект» і зіставити ці поняття. **Методологія:** теоретичний аналіз, узагальнення. **Висновки.** Зіставлення психологічної сутності понять «емоційний інтелект» і «соціальний інтелект» засвідчило їх різне змістове наповнення. Соціальний інтелект – складний інтегрований комплекс знань і здатностей особистості щодо пізнання й вирішення нею життєвих завдань, які визначають успішність її взаємодій із іншими людьми й ефективність адаптації в різних ситуаціях взаємодії. Емоційний інтелект – складний інтегрований комплекс здатностей особистості: пізнавати, розуміти, диференціювати та усвідомлювати емоції (власні й інших людей); застосовувати емоції для активізації своєї розумової діяльності; застосовувати знання про прояви емоцій іншими людьми для виявлення чинників і вирішення різних ситуацій соціальних взаємодій; усвідомлено управляти своїми емоціями тощо. Емоційний інтелект сприяє встановленню успішних взаємодій із іншими людьми, ефективній адаптації до різних соціальних умов, досягненню поставлених життєвих цілей. Зміст поняття «соціальний інтелект» більший за обсягом, порівняно з поняттям «емоційний інтелект». На протилежності емоційному інтелекту, соціальний інтелект стосується не лише знань і здатностей щодо емоцій, а й поведінки особистості в суспільстві. Багато складників соціального інтелекту емоційно зафарбовані. Відмінності виявилися лише щодо такого складника, як здатність особистості прогнозувати поведінку (як свою, так і інших людей), який належить лише до структури соціального інтелекту. Встановлено однакові функції соціального й емоційного інтелекту – забезпечувати успішність взаємодій особистості з іншими людьми та ефективність її адаптації до різних життєвих ситуацій.

Ключові слова: соціальний інтелект, емоційний інтелект, здатність, поведінка, особистість.

The purpose of the article: to carry out a theoretical analysis of the basic scientific provisions on the psychological meaning of the concepts of “social intelligence” and “emotional intelligence” and to compare these concepts. **Methodology:** theoretical analysis, generalization. **Conclusions.** The comparison of the psychological essence of the concepts of “emotional intelligence” and “social intelligence” testified to their different content. Social intelligence is a complex integrated complex of knowledge and ability of the individual to know and solve life problems that determine the success of his interactions with other people and the effectiveness of adaptation in different situations of interactions. Emotional intelligence – a complex integrated complex of personality abilities: to know, understand, differentiate and realize emotions (one’s own and other people); apply emotions to activate their mental activity; apply knowledge of manifestations of emotions by other people to identify factors and solve different situations of social interactions; consciously manage their emotions and more. Emotional intelligence contributes to the establishment of successful interactions with other people, effective adaptation to different social conditions, achievement of life goals. The content of the concept of “social intelligence” is greater in volume than the concept of “emotional intelligence”. In contrast to emotional intelligence, social intelligence concerns not only knowledge and abilities for emotions, but also the behavior of personality in society. Many components of social intelligence are emotionally painted. Differences were only about such a component as the ability of the individual to predict behavior (both his and other people), which belongs only to the structure of social intelligence. The same functions of social and emotional intelligence are established – to ensure the success of personality interactions with other people and the effectiveness of its adaptation to different life situations.

Key words: social intelligence, emotional intelligence, ability, behavior, personality.

Постановка проблеми. Сформований соціальний та емоційний інтелект особистості, що є необхідним чинником її ефек-

тивної адаптації та успішних комунікацій в умовах інтенсифікації інтеграційних і глобалізаційних світових процесів, й досі при-

вертає увагу сучасних дослідників із галузі психологічної науки. Проте важливим науковим і практичним завданням сучасної психології є вирішення проблеми неоднозначності й недостатньої диференційованості сутності понять «соціальний інтелект» і «емоційний інтелект», що сприятиме обґрунтуванню теоретико-методологічних засад психологічної науки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема необхідності встановлення чіткості щодо психологічного смислу понять «соціальний інтелект» і «емоційний інтелект» уперше актуалізувалася після публікації наукової праці Д. Гоулмана [8]. В цій праці вчений описав модель емоційного інтелекту, виокремивши в ній також когнітивні здатності й особистісні характеристики особистості. Описана змішана модель містила складники емоційного і соціального інтелекту. Проте емоційний інтелект він вважав змістовно ширшим, порівняно із соціальним інтелектом. В цій змішаній моделі психолог надав пріоритету емоційному інтелекту на противагу соціальному. Адже успіх особистості в соціальних взаємодіях зумовлює емоційний, а не раціональний інтелект. Емоційний інтелект є такою метаздатністю особистості, що дозволяє визначити рівень успішності застосування нею інших здатностей, зокрема й раціонального інтелекту.

Згодом, після критичного аналізу змішаної моделі емоційного інтелекту, Д. Гоулман [1] наступну наукову працю присвятив соціальному інтелекту особистості. В цій праці вчений відокремив емоційний і соціальний інтелект за здатностями особистості – емоційними і соціальними, відповідно.

В структурі соціального інтелекту особистості він виокремив дві групи здатностей: 1) соціальна обізнаність (чи усвідомленість) – знання і розуміння інших людей; 2) соціальні здатності – здатності застосовувати соціальні знання у взаємодіях із іншими людьми тощо.

Група «Соціальна обізнаність (чи усвідомленість)» стосується спектру різних видів сприймання особистості – від миттєвого до усвідомленого. До цієї групи належать такі здатності особистості: співпереживання (первинна емпатія) – здатності сприймати невербальні емоційні сигнали від інших людей і переживати схожі емоції; співналаштування – здатності прислухатися до слів іншої людини і внутрішньо налаштуватися на іншу людину; емпатійна точність – здатності правильно розуміти думки, почуття і наміри інших людей; соціальне пізнання – знання будови і принципів функціонування суспільства.

Група «Соціальні вміння» містить здатності особистості невимушено й ефективно конструювати соціальні взаємодії з іншими людьми на основі її особистої соціальної обізнаності (усвідомленості). До цієї групи належать такі здатності: синхронність – здатність виявляти легкість у невербальному спілкуванні; самопрезентація – здатність подати себе в найкращому ракурсі; вплив – здатність досягати бажаного результату соціальних взаємодій; участь – здатність зважати на потреби інших людей і діяти так, щоб їх задовольнити.

Отже, Д. Гоулман спочатку дотримувався позиції про те, що поняття «емоційний інтелект» є значно ширшим за змістом, порівняно з поняттям «соціальний інтелект». Згодом, після наукової критики цієї позиції, вчений змістовно відокремив смисл понять емоційного і соціального інтелекту за емоційними і соціальними здатностями особистості, відповідно. Однак окремі складники емоційного інтелекту особистості (співпереживання (первинна емпатія) і емпатійна точність) все ж були зараховані й до структури соціального інтелекту. Останнє дозволяє резюмувати те, що повною мірою відокремити сутність цих понять психологові не вдалося.

Результати дослідження сутності соціального і емоційного інтелекту з метою зіставлення цих феноменів розкрито в публікації зарубіжної психологині О. Луньової [2]. Внаслідок проведеного теоретико-методичного аналізу наукових праць вона встановила, що соціальний інтелект є суб'єктивно-особистісним конструктом, до якого належать здатності людини до соціального пізнання і соціальної саморегуляції, її особистісні характеристики, зокрема й емоційні. Останні визначають емоційне зафарбування образу соціальних взаємодій і поведінки особистості в цих взаємодіях, презентуючи змістове наповнення її емоційного інтелекту.

Соціальний інтелект особистості конструюють її когнітивні та емоційні здатності. Когнітивні здатності складають такі конструкти: самоактуалізація, соціальні здатності, гнучкість, мотивація, незалежність, вирішення нагальних реальних завдань. Емоційні здатності надають сили і змісту поведінки людини в соціальних взаємодіях. Залежно від змісту емоційних проявів, поведінка і вчинки людини можуть бути зафарбовані позитивно або негативно. Прояви емоцій особистості можуть бути сильними чи слабкими. Рівень усвідомлення, регуляції й контролю своїх емоцій з боку особистості може бути різним і тому не завжди забезпечить успішність її соціальних взаємодій. Отже, за позицією

О. Луньової, емоційний інтелект є компонентом соціального інтелекту.

Питання сутності понять соціального й емоційного інтелекту цікавило також вітчизняну психологиню О. Милославську [3]. З теоретичного огляду наукових праць вона відзначила, що соціальний інтелект є глобальною здатністю людини, яку зумовлено її інтелектуальними, комунікативними, поведінковими й особистісними якостями. Натомість емоційний інтелект є здатністю особистості до емоційної саморегуляції, до вербалізації власних емоційних станів і розпізнавання емоцій інших людей. Отож, на думку О. Милославської, ці поняття є незалежними.

Одержані результати експериментальних досліджень, які провели О. Луньова і О. Милославська з метою зіставлення сутності понять соціального й емоційного інтелекту, виявилися непереконливими. Так, вони не підтвердили теоретичних припущень науковиць унаслідок нерепрезентативних вибірок. Адже контингент досліджуваних склали лише здобувачі вищої освіти.

Проте проблема чіткості щодо психологічної сутності понять «соціальний інтелект» й «емоційний інтелект» залишилася невирішеною дослідниками. Необхідність вирішення окресленої проблеми призвела до необхідності аналізу основних наукових підходів зарубіжних і вітчизняних, класичних і сучасних учених до вивчення й розуміння психологічної сутності поняття «соціальний інтелект» і його зіставлення із сутністю поняття «емоційний інтелект».

Мета статті: здійснити теоретичний аналіз провідних наукових положень про психологічну сутність понять «соціальний інтелект» й «емоційний інтелект» для встановлення чіткості їхнього зіставлення.

Виклад основного матеріалу. Спочатку подано теоретичний аналіз основних наукових підходів до дослідження психологічного смислу поняття «соціальний інтелект». На думку Ф. Вернона [10], соціальний інтелект – це комплексне утворення, що містить здатності особистості (успішно взаємодіяти з іншими людьми, співпереживати їм, визначати особистісні риси інших людей у взаємодіях із ними), її сенситивність до зовнішніх соціальних групових стимулів і знання про актуальні соціальні питання.

За позицією Д. Ушакова [4], соціальний інтелект – це здатність особистості розуміти інших людей і ситуації взаємодій із ними, а також здатність управляти чи адаптуватися до цих ситуацій. Змістовно соціальний інте-

лект характеризують когнітивні, емоційні й поведінкові складники.

Когнітивними складниками є: соціальні знання – здатність особистості розуміти інших людей і їхню поведінку на основі сформованих у неї знань про різні моделі й норми поведінки; соціальна пам'ять – її здатність зберігати в пам'яті обличчя й імена інших людей; соціальна інтуїція – здатність особистості помічати настрій і почуття інших людей, визначати мотиви їхньої поведінки й аналізувати її в соціальних ситуаціях; соціальне прогнозування – її здатність планувати свої дії, зважати на альтернативні варіанти дій тощо.

Емоційні складники: соціальна експресивність – здатність особистості виявляти свої емоції в суспільстві; емпатійність – здатність особистості до співпереживання, розуміння емоцій іншої людини, відмова від егоцентризму; емоційна саморегуляція – здатність управляти своїми емоціями.

Поведінкові складники: соціальне сприймання – здатність особистості вислухати і зрозуміти іншу людину в міжособистісних взаємодіях, почуття гумору; соціальні взаємодії – здатність взаємодіяти з іншими людьми в групі; соціальна адаптація – здатність надати доступне пояснення й аргументи для переконання інших людей, відкритість у стосунках із іншими людьми.

За переконаннями Дж. Гілфорда [7], соціальний інтелект є складним інтегрованим комплексом здатностей особистості щодо пізнання і вирішення завдань, які визначають успішність її взаємодій із іншими людьми в соціумі. Соціальний інтелект інтегрує такі здатності особистості: здатність розуміти різні життєві ситуації; здатність розуміти невербальну поведінкову експресію інших людей; здатність розуміти вербальну поведінкову експресію інших людей; здатність прогнозувати поведінку інших людей.

Зіставлення смислу понять «соціальний інтелект» і «емоційний інтелект» потребує розгляду провідних наукових підходів до вивчення останнього.

Вперше до наукового вжитку поняття «емоційний інтелект» ввів Г. Гарднер [6]. За визначенням ученого, емоційний інтелект є здатністю особистості усвідомлювати різні емоції, як власні, так і інших людей, а також застосовувати знання для виявлення чинників і вирішення ряду проблемних ситуацій, що з'являються в міжособистісній і внутрішньо-особистісній сферах. Емоційний інтелект особистості конструюють такі її здатності: розуміти і диференціювати емоції, як власні, так і інших людей; управляти своїми емоціями для

досягнення поставлених цілей; налагодження ефективних взаємин із іншими людьми тощо. Доцільно відзначити й взаємозв'язок між переліченими здатностями особистості в структурі її емоційного інтелекту.

За позицією Дж. Майер і П. Саловей [9], емоційний інтелект особистості, як вид інтелекту, є такою її когнітивною здатністю, що пов'язана з афектом. Вчені визначили емоційний інтелект як поєднання низки здатностей особистості – здатності рефлексувати, розуміти й диференціювати емоції, здатності застосовувати емоції для активізації своєї розумової діяльності, здатності до усвідомленої емоційної саморегуляції.

За переконаннями Р. Бар-Он [5], емоційний інтелект – це поєднання некогнітивних здатностей особистості, які сприяють успішному вирішенню нею різних ситуацій, що можуть відбуватися в житті. Змістове наповнення емоційного інтелекту розкривають його компоненти, що є такими здатностями особистості, як: здатність до самопізнання власних емоцій; здатність управляти своїми емоційними проявами і поведінкою в різних життєвих ситуаціях; здатність встановлювати ефективні взаємодії з іншими людьми; здатність до адаптації. Значний вплив на емоційний інтелект особистості зумовлює низка чинників. А саме – її стресостійкість, саморегуляція, самоконтроль, самоповага, впевненість у собі, адекватна оцінка нових умов чи ситуацій, суспільна відповідальність, оптимізм.

Висновки. Проведений теоретичний аналіз основних наукових підходів до вивчення психологічної сутності понять «соціальний інтелект» і «емоційний інтелект» сприяв формулюванню таких узагальнень. Соціальний інтелект особистості – це складний інтегрований комплекс її здатностей: пізнавати соціальні явища, сприймати зовнішні соціальні групові стимули й одержувати знання про актуальні питання соціальних взаємодій; розуміти різні життєві ситуації; розуміти емоції та вербальну й невербальну поведінкову експресію інших людей і співпереживати їм; прогнозувати поведінку, як власну, так і інших

людей; управляти поведінкою, як своєю, так і інших людей у взаємодіях із ними; ефективно адаптуватися до ситуацій соціальних взаємодій; досягати успішного результату у взаємодіях із іншими людьми.

Емоційний інтелект є складним інтегрованим комплексом здатностей особистості: пізнавати, розуміти, диференціювати та усвідомлювати емоції (власні й інших людей); застосовувати емоції для активізації своєї розумової діяльності; застосовувати свої знання про прояви емоцій іншими людьми для виявлення чинників і вирішення різних ситуацій соціальних взаємодій; усвідомлено управляти своїми емоціями тощо. Емоційний інтелект особистості сприяє встановленню успішних взаємодій із іншими людьми, ефективній адаптації до різних соціальних умов, досягненню поставлених життєвих цілей.

Зіставлення поданих вище узагальнень про психологічну сутність понять «емоційний інтелект» і «соціальний інтелект» уможливило такі висновки. З одного боку, зміст поняття «соціальний інтелект» видається дещо більшим за обсягом, порівняно з поняттям «емоційний інтелект». На противагу емоційному інтелекту, соціальний інтелект стосується не лише знань і здатностей щодо емоцій, а й поведінки особистості в суспільстві. Більшість складників соціального інтелекту є емоційно зафарбованими. Відмінності стосуються лише такого складника як здатність особистості прогнозувати поведінку (як свою, так і інших людей), що є лише в структурі соціального інтелекту. Однаковими є й функції соціального й емоційного інтелекту – сприяти успішності взаємодій особистості з іншими людьми та ефективності її адаптації в різних життєвих ситуаціях. Проте змістове підґрунтя для реалізації цих функцій в соціального й емоційного інтелекту різне, зважаючи на їхню сутність і структуру.

Перспективи подальших наукових пошуків вбачаємо в емпіричному дослідженні соціального і емоційного інтелекту здобувачів загальної середньої, фахової передвищої й вищої освіти.

Література:

1. Гоулман Д. Социальный интеллект. Новая наука о человеческих отношениях / Пер. с англ. Н. Аллунан, А. Анваера. Москва : Изд-во АСТ : CORPUS, 2021. 576 с.
2. Лунева О. В. Проблема соотношения социального и эмоционального интеллекта. *Вестник РУДН, серия Психология и педагогика*. 2009. № 4. С. 31–36.
3. Милославська О. В. Особливості взаємозв'язку емоційного інтелекту та соціального інтелекту. *Вісник Національного університету оборони України*. 2012. № 5 (30). С. 240–245.
4. Ушаков Д. В. Социальный интеллект : теория, измерение, исследования / под ред. Д. В. Люсина, Д. В. Ушакова. Москва : Изд-во Института психологии РАН, 2004. 176 с.
5. Baron R. The emotional quotient inventory (EQI) : Technical manual. Toronto : Multy-health systems, 1997. 340 p.

6. Gardner R. W., Long R. I. Cognitive controls of attention and inhibition: A study of scanning behavior. *British Journal of Psychology*. 1962. No. 53. Vol. 2. P. 129–140.
7. Guilford J. P. Is some creative thinking irrational? *Journal of creative behavior*. 1982. Vol. 16 (3). P. 151–154.
8. Goleman D. Emotional intelligence. New York : Bantam Books, 1995. 386 p.
9. Mayer J. D., & Salovey P. The intelligence of emotional intelligence. *Intelligence*. 1993. Vol. 17. № 4. P. 433–442.
10. Vernon P. E. Some characteristics of the good judge of personality. *Journal of Social Psychology*. 1933. V. 4. P. 42–57.

References:

1. Goulman D. Social'nyj intellekt. Novaja nauka o chelovecheskih otnoshenijah [Social intelligence. New Science of Human Relations] / Per. s angl. N. Allunan, A. Anvaera. Moskva : Izd-vo AST: CORPUS, 2021. 576 s. [in Russian]
2. Luneva O. V. Problema sootnoshenija social'nogo i jemocional'nogo intellekta [The problem of the correlation of social and emotional intelligence]. *Vestnik RUDN, serija Psihologija i pedagogika*. 2009. № 4. S. 31–36. [in Russian]
3. Miloslavs'ka O. V. Osoblivosti vzaemozv'jazku emocijnogo intelektu ta social'nogo intelektu [Features of interconnection of emotional intelligence and social intelligence]. *Visnik Nacional'nogo universitetu obroni Ukraïni*. 2012. № 5 (30). S. 240-245. [in Ukrainian]
4. Ushakov D. V. Social'nyj intellekt : teorija, izmerenie, issledovanija [Social intelligence : theory, dimension, research] / pod red. D. V. Ljusina, D. V. Ushakova. Moskva : Izd-vo Instituta psihologii RAN, 2004. 176 s. [in Russian]
5. Baron R. The emotional quotient inventory (EQI) : Technical manual. Toronto : Multy-health systems, 1997. 340 p.
6. Gardner R. W., & Long R. I. Cognitive controls of attention and inhibition: A study of scanning behavior. *British Journal of Psychology*. 1962. No. 53. Vol. 2. P. 129–140.
7. Guilford J. P. Is some creative thinking irrational? *Journal of creative behavior*. 1982. Vol. 16 (3). P. 151–154.
8. Goleman D. Emotional intelligence. New York : Bantam Books, 1995. 386 p.
9. Mayer J. D., & Salovey P. The intelligence of emotional intelligence. *Intelligence*. 1993. Vol. 17. № 4. P. 433–442.
10. Vernon P. E. Some characteristics of the good judge of personality. *Journal of Social Psychology*. 1933. V. 4. P. 42–57.